

15-Iyun, 2026-yil

KIBERJINOYATCHILAR SHAXSINING PSIXOLOGIK PORTRETI VA MOTIVATSION OMILLARI

Aziza Davlatovna Qurbonova

PhD Student (Doctoral Researcher), Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

E-mail: azikurbanova01@gmail.com

ORCID: 0009-0003-5269-9394

Annotatsiya: *Mazkur bo‘limda kiberjinoyatchilar shaxsining motivatsion-tipologik xususiyatlari tahlil qilingan. Kiberjinoyatchilarni jinoyat sodir etishga undovchi asosiy motivlar, jumladan, moddiy manfaatdorlik, zo‘ravonlikka moyillik, jinsiy qiziqishlar, ijtimoiy norozilik, mafkuraviy va siyosiy qarashlar, statusga intilish hamda tadqiqotchilik motivlari yoritilgan. Shuningdek, kiberjinoyatchilar tipologiyasining psixologik jihatlari, ularning virtual muhitdagi xulq-atvori va o‘z faoliyatiga bo‘lgan munosabati ilmiy manbalar asosida tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari kiberjinoyatchilikning psixologik mexanizmlarini chuqurroq anglash hamda kiberxavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan profilaktik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *kiberjinoyatchi, kiberjinoyatchilik, motivatsiya, tipologiya, xaker, kiberbulling, kiberstalking, deviant xulq-atvor, kiberxavfsizlik, virtual muhit, psixologik xususiyatlar, jinoyat motivlari.*

Kiberjinoyatchilik zamonaviy axborotlashgan jamiyatning eng murakkab va tez rivojlanayotgan muammolaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning keng qo‘llanilishi bilan bir qatorda, virtual makonda sodir etilayotgan huquqbuzarliklar soni ham ortib bormoqda. Kiberjinoyatlarning o‘ziga xos jihati shundaki, ular turli maqsad va motivlarga asoslanadi hamda jinoyatchilarning psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli kiberjinoyatchilar shaxsini o‘rganish, ularning motivatsion omillarini tahlil qilish va tipologik guruhlariga ajratish kiberxavfsizlikni ta‘minlash hamda profilaktik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kiberjinoyatchilar shaxsining psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ularning jinoyat sodir etish sabablariga alohida e‘tibor qaratilgan. Xususan, A.N. Kosenkov va G.A. Cherniy tomonidan ishlab chiqilgan tasnif kiberjinoyatchilarni ularning motivatsion yo‘nalishlariga qarab bir necha turlarga ajratishga imkon beradi.

Kiberjinoyatchilar orasida eng ko‘p uchraydigan guruhlardan biri xudbin motivlarga ega shaxslardir. Ushbu tur vakillari moddiy manfaat olish yoki ma‘lum resurslarni qo‘lga kiritish maqsadida noqonuniy harakatlarni amalga oshiradilar. Biroq an‘anaviy jinoyatchilardan farqli ravishda, ular virtual makonda mavjud bo‘lgan raqamli aktivlar, o‘yin buyumlari, elektron ma‘lumotlar va boshqa axborot resurslarini egallashga ham intilishlari mumkin. Bunday faoliyat ko‘pincha iqtisodiy manfaat bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ayrim holatlarda shaxsiy qiziqishlarni qondirish maqsadiga ham xizmat qiladi.

15-Iyun, 2026-yil

Kiberjinoyatchilarning yana bir turi zo‘ravonlik motivlariga ega bo‘lgan shaxslardir. Virtual muhitda jismoniy aloqa mavjud bo‘lmasa ham, elektron vositalar orqali inson ruhiyatiga kuchli bosim o‘tkazish, tahdid qilish yoki ta‘qib etish imkoniyati mavjud. Ayniqsa, internet tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan haqorat, kamsitish va doimiy tazyiq holatlari ayrim shaxslarning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. So‘nggi yillarda kiberbulling va kiberstalking kabi hodisalarning keng tarqalishi natijasida bir qator davlatlarda ushbu harakatlar uchun alohida jinoiy javobgarlik choralarini belgilash masalasi kun tartibiga chiqdi. Bunday jinoyatlar ko‘pincha voyaga yetmaganlar va psixologik jihatdan zaif shaxslar uchun xavf tug‘diradi.

Jinsiy motivlar asosida harakat qiluvchi kiberjinoyatchilar ham alohida guruhni tashkil etadi. Ularning faoliyati noqonuniy pornografik materiallarni tarqatish, shaxslarni jinsiy xarakterdagi harakatlarga majburlash yoki axloqiy me‘yorlarga zid bo‘lgan xatti-harakatlarni amalga oshirish bilan tavsiflanadi. Ayrim hollarda ushbu turdagi jinoyatlar voyaga yetmaganlarga qarshi sodir etilishi sababli ularning ijtimoiy xavflilik darajasi yanada ortadi.

Ijtimoiy tartibsizlikka moyil kiberjinoyatchilar esa jamiyatda qabul qilingan me‘yorlar va qoidalarga qarshi chiqishni o‘z faoliyatining asosiy maqsadi sifatida ko‘radilar. Ularning harakatlari ma‘lum moddiy manfaat olishga emas, balki mavjud ijtimoiy munosabatlarni izdan chiqarish, tartibsizliklarni kuchaytirish va destruktiv g‘oyalarni tarqatishga qaratilgan bo‘ladi. Bunday shaxslar ko‘pincha virtual makondan turli provokatsion harakatlarni amalga oshirish vositasi sifatida foydalanadilar.

Mafkuraviy yoki siyosiy motivlarga ega kiberjinoyatchilar zamonaviy kiberxavfsizlikka jiddiy tahdid soluvchi guruhlardan biri hisoblanadi. Ularning faoliyati ma‘lum siyosiy qarashlar, mafkuraviy e‘tiqodlar yoki ijtimoiy norozilik kayfiyatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Xalqaro amaliyotda bunday shaxslar ko‘pincha “xaktivistlar” deb ataladi. Ular davlat organlari, siyosiy tashkilotlar yoki yirik kompaniyalarning axborot tizimlariga hujum qilish orqali o‘z pozitsiyalarini namoyish etishga harakat qiladilar. Natijada kiberjinoyat siyosiy kurash vositalaridan biriga aylanib bormoqda.

Statusga intilish motivi bilan harakat qiluvchi kiberjinoyatchilar ham mavjud. Ular uchun asosiy maqsad moddiy foyda emas, balki kiberhamjamiyatlar orasida obro‘ va nufuz qozonish hisoblanadi. Ayniqsa, xakerlik guruhlari doirasida murakkab axborot tizimlariga noqonuniy kirish yoki xavfsizlik mexanizmlarini chetlab o‘tish yuqori mavqega erishish vositasi sifatida baholanadi. Shu sababli status omili ayrim hollarda jinoyat sodir etishning muhim psixologik motiviga aylanishi mumkin.

Tadqiqotchilik motiviga ega kiberjinoyatchilar esa axborot texnologiyalari va tarmoqlarning ishlash mexanizmlarini chuqur o‘rganishga qiziqish bildiradilar. Ular dasturiy va apparat tizimlaridagi zaifliklarni aniqlash, ularni tahlil qilish hamda bartaraf etish usullarini izlash bilan shug‘ullanadilar. Dastlabki xakerlar avlodiga xos bo‘lgan ushbu motiv bugungi kunda ham ayrim mutaxassislar faoliyatida uchraydi. Bunday shaxslarning maqsadi ko‘pincha texnologiyalarni takomillashtirish va axborot xavfsizligini

15-Iyun, 2026-yil

mustahkamlash bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ularning ayrim harakatlari qonunchilik talablariga zid bo‘lishi mumkin.

Orly Turgeman-Goldshmidt tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlar natijalari xakerlarning o‘z faoliyatiga bo‘lgan munosabatini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ko‘pchilik xakerlar o‘zlarini jamiyatdagi odatiy shaxslardan farq qiluvchi, yuqori intellektual salohiyatga ega va noodatiy qobiliyatli insonlar sifatida baholaydilar. Shuningdek, ular ko‘pincha o‘z harakatlarini salbiy emas, balki foydali yoki zarur faoliyat sifatida talqin qiladilar. Shu sababli ko‘plab xakerlar sodir etgan noqonuniy harakatlari uchun aybdorlik hissini sezmaydilar, bu esa ularning psixologik o‘zini oqlash mexanizmlari mavjudligini ko‘rsatadi.

Kiberjinoyatchilar shaxsini motivatsion mezonlar asosida tahlil qilish ularning faoliyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kiberjinoyatlar faqat moddiy manfaat bilan emas, balki zo‘ravonlik, jinsiy qiziqish, ijtimoiy norozilik, mafkuraviy qarashlar, statusga intilish va tadqiqotchilik ehtiyojlari bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Har bir tipning o‘ziga xos psixologik va ijtimoiy xususiyatlari mavjud bo‘lib, ular jinoyat sodir etish mexanizmlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois kiberjinoyatchilar motivatsiyasini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo‘lib, kiberxavfsizlikni ta’minlash, profilaktika choralarini ishlab chiqish hamda jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Козенков А.Н., Черный Г.А. Личность киберпреступника и мотивационные особенности совершения киберпреступлений // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – Санкт-Петербург, 2008. – № 4. – С. 112–118.
2. Turgeman-Goldschmidt O. Hackers’ Accounts: Hacking as a Social Entertainment // Social Science Computer Review. – 2005. – Vol. 23, No. 1. – P. 8–23.
3. Yar M. Cybercrime and Society. – London: Sage Publications, 2013. – 288 p.
4. Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. – Cambridge: Polity Press, 2007. – 276 p.
5. Holt T.J., Bossler A.M. Cybercrime in Progress: Theory and Prevention of Technology-Enabled Offenses. – New York: Routledge, 2016. – 254 p.
6. Jaishankar K. Cyber Criminology: Exploring Internet Crimes and Criminal Behavior. – Boca Raton: CRC Press, 2011. – 328 p.
7. Hinduja S., Patchin J.W. Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. – Thousand Oaks: Corwin Press, 2015. – 280 p.
8. Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент, 2022.
9. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, сўнгги нашр.

15-iyun, 2026-yil

10. Курбонов Д.Р. Ахборот хавфсизлиги ва кибержиноятчиликка қарши курашнинг ҳуқуқий асослари. – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2023. – 156 б.

